

VALSTS FISKĀLĀS TĒLPAS VEIDOŠANĀS IZPĒTE ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS KONTEKSTĀ

State Fiscal Space Research Formation in the Context of Sustainable Development

Ērika Žubule

Anita Puzule

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Abstract. *The scientific objective of the research is to carry out the country's fiscal space for the study of public finance policy affects the context of sustainable development.*

The selection and topicality of the research issue is justified by the fact that each country's sustainable development is affected by the government's policies. One of its main components is fiscal or budgetary policy. Traditionally, it is defined as the money required for setting revenue and expenditure policy that is needed to ensure the government operation, but the economic interpretation says it is the economy regulation system through taxes and government spending. It is emphasized that it is closely linked with the state's role in the redistribution of society profits, determining the state budget's proportion in the gross domestic product, defining objectives for the common tax burden, budgetary expenditure, allowable deficit, volume, and structure of the government debt.

In addition, the concept of "fiscal space" correlating with application of the fiscal policy measures becomes topical.

Thus, the government is able to influence income of both the society generally and certain groups of residents, their purchasing power and impact on economic development in general. It defines the need of concept fiscal space.

Keywords: *budget deficit, national budget, government loan, financial policy, fiscal policy, fiscal space.*

Ievads

Introduction

Mūsdienās jebkuras valsts ilgtspējīgas attīstības būtisks nosacījums ir veicināt ekonomikas konkurētspēju. Tātad, aktuāla ir ekonomiskās attīstības stratēģijas izstrāde, kurā ir noteikta vīzija, konkurētspējas priekšrocības, stratēģiskās prioritātes. Tas viss cieši korelē ar fiskālās politikas pasākumiem valdībai nepieciešamo finanšu resursu veidošanā un izmantošanā

Pētījuma tēmas izvēle un aktualitāte ir pamatojama ar faktu, ka ikvienas valsts ilgtspējīgu attīstību ietekmē valdības īstenotā politika. Viena no galvenajām tās sastāvdaļām ir fiskālā jeb budžeta politika. Tradicionāli tā tiek definēta kā valdības darbības nodrošināšanai nepieciešamo naudas līdzekļu ieņēmumu un izdevumu veidošanas politika. Bet, ekonomiskajā interpretācijā tā ir ekonomikas regulēšanas sistēma ar nodokļu un valdības izdevumu starpniecību. Tiek uzsvērts, ka tā ir cieši saistīta ar valsts lomu sabiedrības ienākumu pārdalē, nosakot valsts budžeta īpatsvaru iekšzemes kopproduktā, definējot mērķus kopējai nodokļu slodzei, budžeta izdevumiem, pieļaujamā deficīta, valdības parāda apjomam un struktūrai.

Fiskālās politikas instrumentu pielietošanas nepieciešamībā būtiska ir izpratne par ekonomikas attīstības cikliskumu – ekonomikas augšupeja, augsts pieprasījuma, piedāvājuma un iedzīvotāju vispārējās labklājības līmenis mijas ar periodiem, kad izaugsmes tempi mazinās, nodarbināto ienākumi arī, negatīvi ietekmējot kopējo pieprasījumu pēc precēm un pakalpojumiem. Šāda apstākļu kombinācija var izsaukt ekonomiskās krīzes, kuru pārvarēšana var būt ilgstoša un smaga sabiedrībai kopumā. Šādās situācijās valdība ar fiskālās politikas instrumentiem var mērķtiecīgi iejaukties ekonomiskajos procesos, lai atjaunotu ekonomisko stabilitāti īstermiņā un nodrošinātu ilgtspējīgu attīstību ilgtermiņā.

Tā, finanšu un ekonomiskās teorijas un prakses attīstība pasaulē jau sen ir uzsvērusi fiskālo pasākumu lomu valdību precikliskajā ekonomikas regulēšanā, kaut arī tas dažkārt nozīmē nepopulāru lēmumu pieņemšanu (valsts budžeta izdevumu samazināšanu, nodokļu palielināšanu) (Allen et al., 2013; Alesina & Ardagna, 2009).

Paralēli visam pašlaik valdību finanšu veidošanā aktualizējas fiskālās telpas jēdziens, kas cieši saistīts ar fiskālās politikas instrumentu (nodokļi, valdības izdevumi, valdības parāds) pielietošanu.

Pētījuma mērķis – veikt valsts fiskālās telpas veidošanās izpēti valsts finanšu politikas ietekmē ilgtspējīgas attīstības kontekstā.

Pētījumā izmantota monogrāfiskā metode, loģiski konstruktīvā metode, analīzes metode, viedokļu un koncepciju salīdzināšanas metode.

Fiskālās telpas jēdziena izvērtējums *Fiscal space concept evaluation*

Ekonomiskajā literatūrā un valstu finanšu praksē jēdziens „valsts fiskālā telpa” ir aktualizējies pietiekoši nesen saistībā ar 2007.gadā sākušos ekonomisko krīzi ASV un vēlāk arī Eiropas valstīs. (Reinhart & Rogoff, 2010) Gan Eiropā un arī Latvijā tas negatīvi ietekmēja valsts budžetu veidošanās procesus, palielinot valsts budžetu deficītus un valdības parādus.

Pašlaik ekonomiskajā literatūrā jēdziens „valsts fiskālā telpa” tiek pielietots valstī īstenotās fiskālās politikas izvērtēšanas kontekstā. Līdz ar to ekonomiskajā literatūrā ir izvirzīti dažādi viedokļi, kā noteikt un aprēķināt fiskālo telpu valstī:

- rēķinot valdības parāda līmeni (Nerlich & Reuter, 2015)
- pamatojoties uz dažādiem nodokļu ieņēmumu pasākumiem, tas ir, nodokļu politikas strukturālās izmaiņas (Aizenman & Jinjarak, 2010; Hajnovic & Zeman, 2012).

Tradicionāli jēdziens „fiskālā telpa” tiek definēts kā papildus naudas līdzekļi jaunu valsts izdevumu finansēšanai, ko nodrošina tautsaimniecības attīstības procesi (Heller, 2005).

Pamatojoties uz viedokļiem fiskālās telpas izpētē, var akcentēt šādus aspektus:

- ilgtspējība – valdības rīcībā esošo resursu veidošana ar mērķi nodrošināt ilgtspējīgu valsts finanšu politiku (Heller, 2005)
- attīstība - valdības rīcībā esošo finanšu mobilizēšana, nodrošinot labvēlīgu institucionālo un ekonomisko vidi noteiktiem politikas pasākumiem saistībā ar konkrētiem valdības noteiktajiem pasākumiem (Roy et al., 2007)
- budžetēšana – naudas līdzekļu piešķiršana valdības noteiktajām politikas iniciatīvām gada vai vidēja termiņa budžeta ietvaros (Roy et al., 2007)

Tātad, nepieciešama skaidra izpratne par valsts fiskālās politikas veidošanu ietekmējošiem faktoriem un nosacījumiem, pieņemto lēmumu konsekvenci valsts ilgtspējīgas attīstības kontekstā (sociālais, ekonomiskais faktors).

Līdz ar to būtiski ir izvērtēt valsts finanšu ietekmi uz valsts sociāli ekonomisko attīstību, aktualizējot tādus jēdzienus kā „fiskālā kapacitāte”, „fiskālie stimuli”.

Var secināt, ka pašlaik fiskālā politikas jēdziens ir pozicionēts uz fiskālās telpas un fiskālo spēju izpratni. Pastāv viedoklis, ka jēdziens „fiskālā telpa” ir pietiekoši izplūdis, kas nozīmē, ka var veidoties dažādas tā interpretācijas. Bet, fiskālie stimuli ir saistīti ar valdības parāda mazināšanas iespējām (Nerlich & Reuter, 2015)

Fiskālās politikas loma fiskālās telpas veidošanās kontekstā *Fiscal policies for context on the fiscal space*

Pēdējās desmitgades raksturojās ar zīmīgām sociālās un ekonomiskās attīstības svārstībām pasaulē un it īpaši Eiropā, kas neapšaubāmi ir ietekmējis arī Latvijas attīstības procesus. Nesenā krīze un fakts, ka Latvijai nebija izveidota fiskālo resursu rezerve krīzes vieglākai pārdzīvošanai ir smaga un sāpīga mācība

par pieļautajām kļūdām fiskālajā politikā. Šobrīd klāt ir nākuši jauni apstākļi, kas jāņem vērā politikas veidotājiem. Sarežģītie ģeopolitiskie apstākļi, iedzīvotāju migrācija, ekonomiskās attīstības palēnināšanās Eiropā un citās pasaules valstīs norāda uz to, ka līdzšinējā valdību piekoptā politika vairs nav efektīva. Arī Latvijā ir samilzušas vairākas problēmas: sabiedrības noslāņošanās, emigrācija, nesakārtotā izglītības un veselības aprūpes sistēma, ēnu ekonomika, smagnējā valsts pārvalde – tas viss norāda uz to, ka līdzšinējā fiskālā politika nedod gaidīto rezultātu. Lai veidotu efektīvu fiskālo politiku nepieciešams noskaidrot kādi ir būtiskākie to ietekmējošie faktori, vai tiem ir objektīvs vai subjektīvs raksturs, kā arī kādi fiskālie riski var apdraudēt atsevišķu fiskālo rādītāju izpildi un cik lielai jābūt fiskālā nodrošinājuma rezervei jeb fiskālai telpai.

Kopumā jāuzsver, ka valsts finanšu veidošanās kontekstā ir būtiski izprast šādus aspektus:

- valdības politikas īstenošanas procesā ar valsts finanšu starpniecību tiek nodrošināti naudas līdzekļi valdības plānotajām aktivitātēm, t.i., tiek izdarīta izvēle, pirmkārt, nosakot nodokļu slodzi pēc nodokļu veidiem un maksātāju kategorijām, otrkārt, klasificējot valdības funkcijas un izvirzot prioritārās;
- valdības rīcībā esošo finanšu resursu veidošana un sadalīšana ir politisko diskusiju rezultātā izvirzīto lēmumu pieņemšanas process;
- tas ir subjektīvo viedokļu veidošanās un nostiprināšanās process, kas ietekmē valsts budžeta politiku, tātad, arī sabiedrības labklājību kopumā.

Jāuzsver, ka ekonomikas teorijā pastāv dažādas pieejas fiskālās politikas veidošanā un katra valsts to veidojot, cenšas izmantot labāko, ko paredz katra no tām. Lai sekmīgi realizētu fiskālo politiku, nepieciešams ne tikai noteikt mērķus, bet arī novērtēt, kā dažādi fiskālas politikas instrumenti ietekmēs tautsaimniecību.

Ekonomikas teorijā pastāv uzskatu dažādība un ir vairāki virzieni, kas atšķirīgi skaidro ekonomisko problēmu, tai skaitā, fiskālās politikas ietekmi uz saražoto preču un pakalpojumu izlaidi, nodarbinātību, cenu līmeni un citiem ekonomiskās aktivitātes rādītājiem. Līdz ar to tiek uzsvērts, ka fiskālai politikai ir svarīga loma valsts ekonomikā, jo ar tās palīdzību valdība iedarbojas gan uz preču un pakalpojumu, gan finanšu, gan darbaspēka tirgu, kā arī risina ienākumu pārdales un sociālā taisnīguma problēmas sabiedrībā.

Vārds „fiskāls” cēlies no latīņu vārda „fiscalis”, kas savukārt veidojies no vārda „fiscus”, t.i., grozs, ko izmanto naudas vākšanai. Itāļu valodā ar „il fisco” apzīmē iestādi, kas iekasē nodokļus. Tādējādi termins fiskālā politika nozīmē politiku, kas saistīta ar nodokļiem. Angļu valodā jēdzienu „fiscal policy” pirmo reizi izmantoja Kolumbijas Universitātes profesors E.Seligmans (Edwin R.A. Seligman) 20. gadsimta sākumā, kritizējot vācu ekonomista Ā.Vāgnera

(Adolf Wagner) pausto viedokli, ka valdībai izmantojot budžetu ir jāiesaistās ienākumu pārdalē (Tanzi, 2006).

Līdz 20.gadsimta 20. gadu beigām attīstīto valstu ekonomiskā politika pamatojās uz ekonomikas klasiskās skolas koncepciju, kuru 18. gadsimtā pamatoja skotu ekonomists Ā.Smits (Adam Smith). Savā darbā „Nācijas bagātība” (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations vai saīsināti Wealth of nations), kas publicēts 1766. gadā Smits uzsvēra, ka katras nācijas ikgadējais darbs ir pamats, kas apgādā to ar visu dzīvei nepieciešamo un to veido gan tieši darba gaitā radītais, gan ar to ietirgotais no citām nācijām (Brīvers, 2001).

Jāuzsver, ka tas bija pretstatā merkantilistu uzskatiem, kuri uzskatīja, ka bagātība rodas no naudas, kā arī pretstatā fiziokrātiem, pēc kuru domām bagātību rada zeme. Smits uzskatīja, ka bagātību rada darbs. Tāpat Smits uzskatīja, ka tirgus ekonomikā personiskā ieinteresētība ir „neredzamā roka”, kas virza indivīdu strādāt sabiedrības interesēs, lai tā rezultātā gūtu labumu sev.

Līdz ar to, veidojot ekonomisko politiku, klasiķi (David Ricardo, Irving Fisher, Alfred Marshall, Arthur Cecil Pigou u.c.) akcentēja prasību, lai valsts pēc iespējas mazāk iejaucas un ļauj tirgus spēkiem virzīt ekonomiku, jo tika pieņemts, ka cenas un algas preču un darbaspēka tirgū ir pietiekami elastīgas, lai piedāvājums līdzinātos pieprasījumam. Klasiskās ekonomiskās teorijas pamatā bija vairāki pieņēmumi:

- ekonomikā pastāv pilna nodarbinātība, t.i., firmas vēlas nodarbināt tieši tik daudz darbaspēka, cik strādājošie vēlas piedāvāt pie dotās reālās algas un bezdarba līmenis atbilst tā dabiskajam lielumam,
- darba algas, cenas un procentu likmes ir elastīgas, proti, ātri piemērojas jebkurām izmaiņām, kas arī nodrošina līdzsvaru gan preču un pakalpojumu, gan naudas, gan darbaspēka tirgū,
- ražošanas apjoms atbilst potenciālajam (Brīvers, 2001).

Pēc Smits domām, valdības funkcijas ir tikai valsts aizsardzība, iekšējās kārtības uzraudzība, kā arī dažu veidu saimnieciskā darbība, kur tirgus mehānisms nav pietiekami efektīvs, piemēram, ceļu būvniecība un izglītība. Valdībai nav dziļāk jāiejaucas saimnieciskajā dzīvē trīs iemeslu dēļ:

- lēmumu pieņemšana individuāli ir labāka par kolektīvu lēmumu pieņemšanu,
- lai nerastos izdevīgākas un neizdevīgākas saimnieciskās darbības nozares,
- atsevišķi indivīdi vienmēr var ietekmēt valdību savās interesēs (Tanzi, 2006).

Tātad, klasiskās skolas koncepcija pamatojās uz viedokli, ka ekonomiku regulējošos pasākumus veic, īstenojot tādu fiskālo politiku, kas pamatā ietekmē tikai nodokļu līmeni.

Fiskālās politikas nozīmi mainīja Keinsa revolūcija, iekļaujot jēdzienā ne tikai nodokļus jeb ieņēmumus, bet arī izdevumus. 1936.gadā izdotajā grāmatā „Nodarbinātības, procentu un naudas vispārējā teorija” (The General Theory of Employment, Interest, and Money) Keinss izskaidroja, kāpēc ekonomika varētu „iestrēgt” situācijā, kad tā pārdzīvo ilglaicīgus produkcijas zudumus un bezdarbu. Pēc Keinsa domām ekonomikas lejupslīdes un krīzes cēloņi ir nevis ārējie faktori, kā to pieņēma klasiķi, bet gan tas, ka savlaicīgi un sinhroni netiek pieņemti nepieciešamie ekonomiskie lēmumi, it īpaši attiecībā uz uzkrājumiem un investīcijām (Кейнс, 1993).

Saskaņā ar Keinsa teoriju recesijas laikā valdībai ir jāpalielina savi izdevumi un tajā pašā laikā jāsamazina nodokļi, lai mājsaimniecībām būtu vairāk līdzekļu, ko tērēt, tādējādi palielinot kopējo ekonomisko aktivitāti. Savukārt situācijā, kad paaugstinās inflācijas līmenis Keinss ieteica valdībai samazināt tās izdevumus, tādējādi samazinot kopējo pieprasījumu, kā arī pacelt nodokļus, lai samazinātu mājsaimniecību ienākumus, līdz ar to mazinot kopējo pieprasījumu pēc precēm un pakalpojumiem (Кейнс, 1993).

Var izvirzīt divus galvenos pieņēmumus, uz kuriem balstās Keinsa teorija:

- uzkrājumu un investīciju plāni neatbilst, jo uzkrājumu veidotājiem un investoriem ir atšķirīga motivācija, tādēļ notiek kopējā ražošanas apjoma, nodarbinātības un cenu līmeņa svārstības,
- cenu un darba algu elastīgums ir nepietiekams, it īpaši īsā laika periodā, lai atjaunotu pilnu nodarbinātību, ja pazeminās kopējais pieprasījums.

20.gs. 50.-60.g. bija attīstības un izaugsmes periods pasaules ekonomikā, kas raksturojās ar zemu inflācijas un bezdarba līmeni. Šo divdesmit gadu laikā Keinsa izstrādātā makroekonomikas politika tika lietota ar jo lielāku pašāvēību un valdības ieguva ticību, ka tās var ekonomiku labi ”vadīt”. Tā kā bezdarba problēma šķita atrisināta, arvien lielāka uzmanība tika pievērsta ekonomiskās izaugsmes jautājumiem.

Tomēr 20.gs. 70.-80.g. attīstīto valstu ekonomikā notiek visai ievērojamas inflācijas, bezdarba un produkcijas izlaides svārstības. 70.g. rodas pat jauns ekonomikas fenomens – stagflācija, kas raksturojas ar augstu bezdarba līmeni un vienlaicīgi strauju cenu celšanos. Līdz ar to kļuva skaidrs, ka bezdarba un inflācijas problēmas nav atrisinātas un keinsistu ieteiktie ekonomikas regulēšanas paņēmieni likās zaudējuši savas iedarbības spēku (Фридмен, 2002).

20.gs. 70.-80.g. notikumi atstāja būtisku ietekmi uz mūsdienu ekonomikas teoriju. Attīstījās vairākas jaunas teorētiskās skolas, kas principā pārstāvēja modernu interpretāciju klasiskajai ekonomikas teorijai, kura bija izplatīta pirms

Lielās depresijas (1929–1933) un uzskatīja, ka valsts iejaukšanās ir lieka un nevēlama.

Viena no jaunākajām ekonomiskajām teorijām - monetārisms - radās, analizējot un attīstot tālāk agrākās naudas teorijas. To izveidoja Čikāgas universitātes profesors, Nobela prēmijas laureāts Miltons Frīdmens. Frīdmens izstrādāja naudas kvantitatīvo teoriju, kas atšķīrās no Keinsa teorijas. Frīdmens apgalvoja, ka naudas pieprasījums ir stabils un prognozējams. Viņš uzskatīja, ka tirgum jāļauj attīstīties pašam un valsts ietekmei ekonomikā jābūt stingri ierobežotai (Фридмен, 2002).

Otrs teorētiskais virziens, ko vadīja Roberts Lukas (Robert E. Lucas) no Čikāgas universitātes, tiek dēvēts par “jauno klasisko” jeb neoklasisko skolu, jo uzskati bija līdzīgi iepriekšējiem klasisko ekonomistu uzskatiem, lai gan neoklasīki pieļāva īslaicīgu valsts iejaukšanos ekonomikā kritiskajos brīžos. Neoklasiskā ekonomiskā teorija balstās uz racionālo paredzējumu hipotēzi, saskaņā ar kuru ekonomiskajiem aģentiem (mājsaimniecībām, firmām) ir pilnīga informācija gan par pagātņi un tagadni, gan nākotni, kā arī veicot savu plānošanu, viņi izmanto savas zināšanas par ekonomikas funkcionēšanas principiem. Šo hipotēzi izstrādāja Dž. Muzs (J. Muth) no Indiānas universitātes, publicējot to 1961. gadā (Eglīte, 2006).

Trešais ekonomikas teorijas virziens izveidojās 20. gs. 80. g. un to sauca par reālā biznesa cikla teoriju. Reālā biznesa cikla teorētiķi, kurus vadīja Roberts Kings (R. King) un Čarlzs Plosers (C. Plosser) no Ročesteras universitātes un Edvards Preskots (E. Prescott) no Minesotas universitātes attīstīja tālāk neoklasīku uzskatus, un apgalvoja, ka ekonomikas svārstībām nav sakara ar monetāro politiku, nauda vispār to neietekmē, jo ekonomikas stāvokli nosaka tikai reālie faktori – jauni izgudrojumi, tehnoloģijas attīstība utt. (Brīvers, 2001)

Reālā biznesa cikla teorētiķi bija pārliecināti, pat vairāk nekā neoklasīki, ka ekonomika dabiski nonāks pie pilnīgas nodarbinātības bez jebkādas valdības iejaukšanās. Pēc viņu domām izmaiņām valdības politikā nav nekādas reālas ietekmes, piemēram, ja valdība vairāk līdzekļu izlieto aizsardzībai, tad mazāk resursu tiek novirzīts citām vajadzībām, līdz ar to lēmumi par valdības izdevumiem neietekmē bezdarbu, bet tikai maina galaprodukta struktūru.

20. gs. 80. g. radās arī vairākas citas teorētiskas koncepcijas. P. Romers (P. Romer) no Berkeleja Kalifornijas universitātes bija viens no ekonomikas jaunās izaugsmes skolas vadītājiem, kas mēģināja izprast faktorus, kas rada vienā gadījumā ātrāku tautsaimniecības attīstību un citā – lēnāku. Jaunā izaugsmes skola pievienoja ekonomikas teorijai tādus jaunākos sasniegumus kā nepilnīgā konkurence un izmaiņas tehnoloģijā un atzina starptautiskās tirdzniecības pieaugošo nozīmi.

20. gs. 80. g. beigās, attīstot tālāk Keinsa pamatidejas par ekonomikas regulēšanu, parādījās neokeinsisma skola, kas, aizstāv mikro un

makroekonomikas principu saistību un uzskata, ka kopējās rīcības izpratne jābalsta uz firmu, mājsaimniecību un valdības mijiedarbību darbaspēka, preču un kapitāla tirgos.

Neokiensistu teorija skaidro biznesa ciklu, nodarbinātības un cenu izmaiņas ilgā laikā. Viņi atšķirībā no Keinsa atzina, ka cenas nav konstantas un skaidroja algu un cenu neelastīgumu nevis ar neracionālu cilvēku rīcību, bet gan ar nākotnes līgumiem, ko cilvēki slēdz savā labā. Mūsdienu keinsiānisti, piemēram, R.Solovs (R.M.Solow), D.Romers (D.Romer), G.Menkjū (G.Mankiew) tāpat paredz pilnu nodarbinātības un ražošanas līmeni, bet darbinieki un darba devēji vienojas par nominālās darba algas fiksāciju noteiktā līmenī un par konkrētu periodu. Šajā laikā valdības ekonomiskās politikas īstenošana var izraisīt cenu izmaiņas, kas mainīs nodarbinātības līmeni un reālo ražošanas apjomu, salīdzinot ar potenciālo līmeni, tādējādi reālā ražošanas apjoma pieaugums vai samazinājums var būt ilglaicīga parādība. Neokeinsisti, tāpat kā monetāristi, uzskatīja, ka investīcijas ir elastīgas attiecībā pret izmaiņām procentu likmēs un ka procentu likmēm ir liela ietekme ne tikai uz mājsaimniecībām un uzņēmumiem, bet arī uz finanšu institūcijām. Attiecībā uz monetāro politiku neokeinsisti pievienojās Keinsam uzskatiem, ka tai uz reālo sektoru ir tikai netiešs iespaids, lai gan atzina gan fiskālās, gan monetārās politikas instrumentus par vienlīdz svarīgiem (Brīvers, 2001)

Apkopojot visu iepriekš rakstīto, var secināt, ka laika gaitā ir pielietotas daudz un dažādas pieejas fiskālās politikas īstenošanai, taču ik pa laikam ekonomiskās attīstības cikliskums liek atgriezties pie iepriekšējām atziņām un tās izvērtēt, pamatojoties uz jauniem apstākļiem. Autores no visām iepriekš minētajām idejām vairāk piekrīt neokeinisma idejai, ka kopējās rīcības izpratne jābalsta uz firmu, mājsaimniecību un valdības mijiedarbību darbaspēka, preču un kapitāla tirgos.

Līdz ar to var secināt, ka fiskālā politika nosaka:

- valsts lomu ienākumu pārdalē (parasti to norāda valsts konsolidētā kopbudžeta attiecība pret IKP),
- mērķus, kas jāsasniedz ar nodokļu politikas palīdzību,
- budžeta veidošanas nosacījumus,
- ārējā un iekšējā parāda struktūru un apjomus.

Autores fiskālo politiku definētu kā ekonomikā lietotu terminu, akcentējot valdības pamatnostādņu un lēmumu kompleksu, kas nosaka, kā tiek segti un veikti valsts finanšu tēriņi, un ietver sevī nodokļu un valsts budžeta politiku, kas savā starpā ir cieši saistītas un papildina viena otru, jo nodokļu ieņēmumi veido lielāko daļu budžeta ieņēmumu. Jāuzsver, ka tas viss cieši korelē ar fiskālās telpas jēdzienu: tās veidošanās nosacījumiem, ietekmējošiem faktoriem, konsekvencēm.

Fiskālās politikas galvenie mērķi ir nodrošināt stabilas nodokļu sistēmas, sabalansēta kopbudžeta izveidi, radīt stabilus makroekonomiskos priekšnoteikumus ekonomiskai izaugsmei un nodrošināt resursu sadales efektivitāti un taisnīgumu. Tas savukārt atstāj pozitīvu ietekmi uz valsts fiskālās telpas veidošanās nosacījumiem ilgtspējīgas attīstības kontekstā.

Jāuzsver, ka fiskālā politika tiek iedalīta kā procikliska un pretcikliska, kas atšķirīgi ietekmē fiskālās telpas veidošanos. Īstenojot pretciklisko fiskālo politiku, ekonomikas cikla augšupejas fāzē īsteno ierobežojošu, bet ekonomikas cikla lejupslīdes fāzē – ekonomikas attīstību stimulējošu fiskālo politiku. Procikliskas politikas rezultātā situācija veidojas pretēja, piemēram, attiecībā uz nodokļu politiku ekonomikas cikla augšupejas fāzē nodokļu likmes tiek samazinātas, savukārt ekonomikas cikla lejupejas fāzē paaugstinātas, t.i., veidojas negatīva korelācija starp ekonomikas ciliem un nodokļu likmēm.

Kopumā var secināt, ka fiskālā politika nosaka valsts ieņēmumu un izdevumu veidošanos, kas savukārt ir atkarīgs no valsts attīstības ekonomiskajiem rādītājiem un atstāj ietekmi uz valsts fiskālās telpas veidošanos, tas ir fiskālās telpas kapacitātes un to ietekmējošiem stimuliem.

Mūsdienās jāveidojas izpratnei, ka valsts fiskālo politiku būtiski ietekmē ekonomiskās attīstības cikli, kas valstu valdībām liek mainīt lēmumus fiskālās politikas kontekstā ar mērķi risināt ekonomikas attīstības ciklu izraisītas problēmas ilgtspējīgas attīstības kontekstā, kuru risinājumi ir cieši saistīti ar valsts fiskālās telpas veidošanās nosacījumiem.

Secinājumi **Conclusions**

Ekonomiskajā literatūrā un valstu finanšu praksē jēdziens „valsts fiskālā telpa” ir aktualizējies pietiekoši nesen saistībā ar 2007.gadā sākušos ekonomisko krīzi ASV un vēlāk arī Eiropas valstīs. Gan Eiropā un arī Latvijā tas negatīvi ietekmēja valsts budžetu veidošanās procesus, palielinot valsts budžetu deficītus un valdības parādus.

Pašlaik ekonomiskajā literatūrā jēdziens „valsts fiskālā telpa” tiek pielietots valstī īstenotās fiskālās politikas izvērtēšanas kontekstā. Līdz ar to ekonomiskajā literatūrā ir izvirzīti dažādi viedokļi, kā noteikt un aprēķināt fiskālo telpu valstī:

Aktualizējot valsts finanšu politikas nozīmi, jāizvērtē valsts finanšu ietekmi uz valsts sociāli ekonomisko attīstību, aktualizējot tādus jēdzienus kā „fiskālā kapacitāte”, „fiskālie stimuli”.

Var secināt, ka pašlaik fiskālā politikas jēdziens ir pozicionēts uz fiskālās telpas un fiskālo spēju izpratni. Pastāv viedoklis, ka jēdziens „fiskālā telpa” ir pietiekoši izplūdis, kas nozīmē, ka var veidoties dažādas tā interpretācijas. Bet, fiskālie stimuli ir saistīti ar valdības parāda mazināšanas iespējām.

Lai sekmīgi realizētu valsts fiskālo politiku, nepieciešams ne tikai noteikt mērķus, bet arī novērtēt, kā dažādi fiskālas politikas instrumenti ietekmēs tautsaimniecību. Fiskālā politika nosaka valsts ieņēmumu un izdevumu veidošanos, kas savukārt ietekmē daudz un dažādus ekonomiskos rādītājus. Fiskālo politiku būtiski ietekmē ekonomiskās attīstības cikli, kas valstu valdībām liek mainīt lēmumus fiskālās politikas kontekstā, lai risinātu ekonomikas attīstības ciklu izraisītas problēmas.

Tas viss ir cieši saistīts ar valsts fiskālās telpas veidošanās nosacījumiem valsts ilgtspējīgas attīstības kontekstā.

Summary

The concept of “national fiscal space” in the economic literature and national financial practice has actualized quite recently in conjunction with 2007/2008 US financial crisis and later also in Europe. Both in Europe and Latvia, it adversely affected the national budgeting process increasing State budget deficit and government debt.

In the current economic literature concept of the “national fiscal space” is used in the context of evaluating fiscal policy on the national level. Consequently, various opinions are highlighted on identifying and calculating countries' fiscal space.

Actualizing importance of the country's financial policy, socio-economic development of the country needs to be evaluated putting forward concepts such as “fiscal capacity” and “fiscal stimulus.”

It can be concluded that the current concept of fiscal policy is positioned on fiscal space and understanding of fiscal ability. There is an opinion that concept of the “fiscal space” is sufficiently vague, which means that variety of interpretations can form. But fiscal stimulus is associated with government debt reduction options.

In order to successfully implement country's fiscal policy, it is necessary not only to set goals but also examine how various instruments of fiscal policy effects economics.

State revenue and expenditure formation are determined by the fiscal policy which in turn affects many and various economic indicators. Fiscal policy is affected significantly by cycles of economic development which orders national governments to make changes in their fiscal policy decisions to deal with problems caused by cycles of economic development.

All this is closely connected with conditions of shaping national fiscal space for the state's sustainable development.

Literatūra References

- Aizeman, J., Jinjark, Y. (2010). *De facto fiscal space and fiscal stimulus: Definition and assessment*. National Bureau of Economic Research Working Paper No. 16539.
- Alesina, A., Ardagna, S. (2010). Large Changes in Fiscal Policy: Taxes Versus Spending. *Tax policy and the Economy*, 24(1), 35-68.

- Allen, R., Hemming, R., Potter, B.H. (eds.) (2013). *The International Handbook of Public Financial Management*. London: Palgrave Macmillan.
- Brīvers, I. (2001). *Ekonomikas teorijas vēsture biogrāfijās*. Rīga: Apgāds „Rasa ABC”,
- Eglīte, S. (2006). *Fiskālās un monetārās politikas piemērošana Latvijas ekonomikas attīstībā [tiešsaiste]*. Promocijas darbs [atsauce 2017.g.3.martā]. Pieejas veids: www3.acadlib.lv
- Filebox (2017). *Fiscal Policy-John Maynard Keynes*. Retrieved from <http://filebox.vt.edu/users/grumbolo/portfolio/keynes.pdf>
- Fry, B.R., Raadschelders, J.C.N. (2008). *Mastering public administration: from Max Weber to Dwight Waldo*. California: Sage Publications.
- Hajnovic, F., Zeman, J. (2012). *Fiscal Space in the Euro zone*. Working and Discussion Papers WP 5/2012, Research Department, National Bank of Slovakia.
- Heller, P. (2005). *Understanding Fiscal Space*. International Monetary Found, Pieejas veids <https://www.imf.org/external/pubs/ft/pdp/2005/pdp04.pdf>
- Laidler, D. (2004). From Bimetallism to Monetarism: the Shifting Political Affiliation of the Quantity Theory. *Conference of the European History of Economic Thought Society*.
- LR Saeima (2013). *Fiskālās disciplīnas likums*. Pieejas veids: <https://likumi.lv/doc.php?id=254896>
- Mulas-Granados, C. (2006). *Economics, Politics and Budgets: the Political Economy of Fiscal Consolidation in Europe*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Nerlich, C., Reuter, W.H. (2015). *Fiscal rules, fiscal space and procyclical fiscal policy*. Publications of European Central Bank, 1872. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1872.en.pdf?26d4a0d030297c071fdf82401d0d94bc>
- Reinhart, C.M., Rogoff, K.S. (2010). *Growth in the time of debt*. NBER Working Paper No.15639
- Roy, R., Heuty, A., Letouze, E. (2007). *Paper for the G-20 Workshop on Fiscal Policy*. Istanbul, June 30-July 2
- Rubin, I.S. (ed.) (2015). *Public Budgeting: Policy, Process and Politics*. An ASPA Classics Volume. New York: Routledge.
- Smith, S. (2016). Introduction to key concepts in the economics of taxation. UCL Department of Economics paper. Retrieved from http://www.ucl.ac.uk/~uctpa15/Econ7008_slides1.pdf
- Stiglics, Dž.E. u.c. (1994). *Makroekonomika*, Rīga: Latvijas Universitāte
- Tanzi, V. (2006). *Fiscal Policy: When Theory Collides with Reality* [online]. CEPS Working Documents No. 246 [cited February 10, 2017]. Available from Internet: <http://aei.pitt.edu>
- Zai, P. (2012). The economic crisis and fiscal trends in EU member states. *Transilvanian Review of Administrative Sciences*, 35E, 256-268.
- Фридмен, М. (2002). *Основы монетаризма*, Москва, ТЕИС, 175с.
- Кейнс, Дж. М. (1993). *Избранные произведения: перевод с английского*, Москва, „Экономика”, 540 с.

